

Asia: VN/23399/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi kotikuntalaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Lausunnonantajan lausunto

1. Näkemyksenne ihmisten kotikunnan, asuinpaikan ja väestökirjanpitokunnan määräytymistä koskevista ehdotuksista (uuden kotikuntalain 3, 8, 9, 11 ja 25 §)

Vanhusasiavaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka lakisääteisenä tehtävänä on edistää ikääntyneiden ihmisten asemaa ja heidän oikeuksiensa toteutumista.

Vanhusasiavaltuutettu seuraa lainsäädännön kehittämistä ja toimeenpanoa sekä yhteiskunnallista päätöksentekoa ja arvioi niiden vaikutuksia ikääntyneisiin. Tarkastelemme luonnosta ikääntyneiden ihmisten näkökulmasta.

Ehdotetun kotikuntalain 8 §:ssä säädettäisiin asuinpaikan määräytymisestä. Pykälän mukaan henkilön asuinpaikaksi väestötietojärjestelmässä voitaisiin merkitä ainoastaan sellainen rakennus, jossa on väestötietojärjestelmän mukaan asuinhuoneisto tai asuinhuone. Säännös rajaisi ulkopuolelle ei-ympärivuotiseen asuinkäyttöön tarkoitetut vapaa-ajanasunnot. Tällaisissa tapauksissa rakennus voitaisiin kuitenkin merkitä väestötietojärjestelmään henkilön muuksi yhteystiedoksi ja postiosoitteeksi. Samoin vapaa-ajanasunto voisi jatkossakin toimia perustana sille, että rakennuksen sijaintikunta merkitään henkilön kotikunnaksi. Väestötietojärjestelmässä merkintä näkyisi kuitenkin ”vailla vakinaista asuntoa oleva”.

Vaikka kyseisellä säännöksellä olisi luonnoksessa kuvastusti mahdollisesti kielteisiä vaikutuksia, esimerkiksi puhelinliittymän avaamiseen (s. 44), olisivat vapaa-ajan asunnoissaan tosiasiallisesti asuvat henkilöt kuitenkin oikeutettuja esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelujen saamiseen asuinkunnassaan joko kotikuntamerkinän tai tosiasiallisen asumisensa nojalla.

Vanhusasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että henkilön kotikunnan ja asuinpaikan valinta on yhdenvertaisesti mahdollista myös ikääntyneille henkilöille, vaikka he tarvitsisivat säännöllisesti

sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa oman kotikunnan asioihin on tärkeää varmistaa.

2. Näkemyksenne kotikunnan ja asuinpaikan muuttumista koskevista poikkeuksista (uuden kotikuntalain 10 §)

Ehdotetun kotikuntalain 10 §:n 3 momentin mukaan henkilön kotikunta ja asuinpaikka eivät muutu, jos hänet sijoitetaan perhehoitoon tai laitospalvelujen tai asumispalvelujen avulla järjestettyyn asumiseen muun kuin kotikuntansa alueelle. Henkilö voi kuitenkin ilmoittaa uudeksi kotikunnakseen sen kunnan, jonka alueella olevassa perhehoidossa, laitospalvelujen tai asumispalvelujen toimintayksikössä tai asunnossa hän asuu, jos hoidon tai asumisen arvioidaan kestävän tai se on kestänyt yli vuoden.

Vanhusasiavaltuutettu pitää tärkeänä sitä, että turvataan myös niiden ikääntyneiden oikeuksia valita oma kotikuntansa, jotka hyvinvointialue sijoittaa hoidettavaksi muussa kuin kotikunnassa. Vanhusten asumispalvelujen kilpailutusten myötä voi käydä niin, että valittu asumisyksikkö sijaitseekin toisen kunnan alueella.

Poikkeuksessa on otettava kuitenkin huomioon ehdotetun lain 13 §, jonka 2 momentin mukaan muuttoilmoituksen voi viime kädessä tehdä laitos- tai avohuollon toimintayksikkö. Ehdotetun lain 20 §:n mukaan tällöin Digi- ja väestötietovirasto tekee asiasta kotikuntaa koskevan hallintopäätöksen, johon voi hakea oikaisua. Jos muuttoilmoituksen tekee muu taho kuin ikääntynyt itse, 13 §:n 1 momentissa luetellut omaiset, edunvalvoja tai edunvalvontavaltuutettu, on vaarana se, että henkilön vapautta valita oma kotikuntansa ei riittävästi selvitetä. Vanhusasiavaltuutettu huomauttaa, että oikaisuvaatimuksen tekeminen tällaisissa tilanteissa esimerkiksi ikääntyneen muistisairaana osalta tuskin onnistuu.

Edelleen vanhusasiavaltuutettu kiinnittää huomiota siihen, että 10 § 2 momentissa lähtökohtana on henkilön oma aktiivisuus. Lähtökohtana on se, että kotikunta muuttuu määräaikaisesta asuinpaikasta ilmoittaessa, ellei henkilö ilmoita haluavansa säilyttää aiemman kotikuntansa. 10 § 3 momentissa lähtökohta on taas, että kotikunta ja asuinpaikka eivät muutu, ellei henkilö erikseen ilmoita niiden muuttumisesta. Koska kotikunnan muuttuminen riippuu henkilön omasta aktiivisuudesta lainkohdissa toisistaan poiketen, on tärkeä informoida tästä riittävän selkeästi. Muussa tapauksessa on riskinä, että henkilön kotikunta muuttuu tai jää muuttumatta vastoin hänen tarkoitustaan.

Vielä vanhusasiavaltuutettu kiinnittää huomiota ehdotetussa kotikuntalaissa sekä muutoinkin luonnoksessa käytettyyn terminologiaan. Ehdotetussa uudessa kotikuntalaissa tai sen perusteluissa ei ole mainittu esimerkiksi yhteisöllistä asumista ollenkaan eikä terminologia ole muutenkaan kaikilta osin yhteneväinen muun voimassa olevan lainsäädännön kanssa. Vanhusasiavaltuutetun käsityksen mukaan esitysluonnosta tulisi selkeyttää ja täydentää tältä osin.

3. Näkemyksenne ulkomaalaisten kotikunnan saamisedellytysten tarkentamista ja kotikunnan menettämistä koskevista ehdotuksista (uuden kotikuntalain 4–7 ja 17 §)

-

4. Näkemyksenne muuttoilmoitusten tekemistä koskevista ehdotuksista (uuden kotikuntalain 12–14 §)

Esitysluonnoksen mukaan muuttoilmoituksen muuttavan henkilön puolesta voisi jatkossa tehdä useampi henkilö kuin nykyisessä laissa. Tämä on kannatettavaa. Jos henkilö itse ei kykenisi tekemään ilmoitusta, jatkossa hänestä pääasiallisesti huolehtivat henkilöt voisivat tehdä tarvittavan ilmoituksen.

Vanhusasiavaltuutettu viittaa kuitenkin kohdassa 2. lausumaansa. Jos muuttoilmoituksen tekee muu, kuin ehdotetun lain 13 §:n 1 momentissa mainittu taho, on riskinä se, että henkilön kotikuntaa koskevaa valinnanvapautta ja sen merkitystä ei riittävästi selosteta hänelle eikä henkilön toivetta huomioida.

Lisäksi on erittäin tärkeää säilyttää sekä nyt että tulevaisuudessa mahdollisuus tehdä muuttoilmoitus muutenkin kuin vain sähköisesti. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2022 internetiä ei ollut koskaan käyttänyt noin 10 % 65–74-vuotiaista ja noin 35 % 75–89-vuotiaista. Yli 90-vuotiaiden osalta tilastoja ei ole saatavilla.

5. Näkemyksenne muuttoilmoitusten käsittelyä koskevista ehdotuksista (uuden kotikuntalain 15–21 §)

Ehdotetun kotikuntalain 15 §:n säännökohtaisten perusteluiden mukaan Digi- ja väestötietovirasto voisi tehdä sopimuksen viranomaisen tai yhteisön kanssa muuttoilmoitusten vastaanottamisesta. Perustelujen mukaan muuttoilmoituksia olisi mahdollista vastaanottaa myös puhelimitse perusteluissa tarkemmin kuvattujen vaatimusten täytyessä. Vanhusasiavaltuutettu pitää kannatettavana, että muuttoilmoituksen voi tehdä myös puhelimitse, kunhan henkilötietojen suojaamisesta, tietoturvasta ja soittajan henkilöllisyyden varmistamisesta huolehditaan asianmukaisesti.

Vanhusasiavaltuutettu viittaa aiemmin kohdassa 2. lausumaansa. On hyvä, että Digi- ja väestötietoviraston on tehtävä hallintopäätös tilanteissa, joissa muuttoilmoituksen tekee muu kuin henkilö itse tai 13 § 1 momentissa mainittu taho. Säännökohtaisissa perusteluissa todetaan säännöksen tarkoituksena olevan oikeusturvan takaaminen. Asiaa käsitellään myös luonnoksen sivulla 45, jossa todetaan muun muassa: ”Edellytyksenä olisi, että muuttaja ei itse kykene muuttoilmoituksen tekemiseen.”

Vanhusasiavaltuutettu huomauttaa, että oikeusturva sinällään tosiasiallisen muuton ja osoitteen osalta toteutunee. Kuitenkin henkilön mahdollisuus tosiasiallisesti valittaa hallintopäätöksestä tilanteissa, joissa hänen vapauttaan valita kotikuntansa ei riittävästi ole selvitetty, on

epätodennäköistä. Tämä johtuu siitä, että muuttoilmoituksen voisi tehdä ainoastaan tilanteessa, jossa henkilö ei nimenomaisesti kykene itse muuttoilmoituksen tekemiseen. Kyseessä voi olla esimerkiksi ikääntynyt muistisairautta sairastava henkilö, joka ei oikaisuvaatimusta kykene tekemään, vaikka saisi päätöksen tiedokseen. Vanhusasiavaltuutettu ehdottaakin harkittavaksi, tulisiko mahdollisuutta muuttaa kotikuntaa näissä tilanteissa rajoittaa.

6. Näkemyksenne väestötietojärjestelmästä ja Digi- väestötietoviraston varmennepalveluista annettuun lakiin sekä muihin lakeihin ehdotetuista muutoksista

-

7. Esitysluonnoksessa on kuvattu lakiehdotusten keskeiset vaikutukset (jakso 4.2). Miltä osin vaikutusten arviointia olisi korjattava, täydennettävä tai tarkennettava?

Vaikutusten arvioinnissa ei ole huomioitu ikääntyneitä erikseen. Etenkin ikääntyneet ihmiset käyttävät paljon sosiaali- ja terveystalvueluita ja saattavat muuttaa esimerkiksi palveluasumispaikan perässä toiselle paikkakunnalle. Ympäri vuorokautisessa palveluasumisessa asuu kalenterivuoden aikana yli 70 000 henkilöä (ent. tehostettu palveluasuminen, lähde: Sotkanet, THL). Lisäksi eläkkeellä olevia ihmisiä muuttaa joko kokonaan tai osaksi vuodeksi ulkomaille tai vapaa-ajan asunnolleen asumaan. Näistä syistä olisi perusteltua tarkastella erikseen ikääntyneiden maastamuuttoa ja vapaa-ajan asunolla asumista.

8. Esitysluonnoksessa on kuvattu vaihtoehtoisia toteuttamistapoja (jakso 5.1). Olisiko jokin näistä toteutustavoista perustellumpi kuin esityksessä ehdotettu malli?

-

9. Muut kommentit esitysluonnoksesta

-

Backman Saidi
Vanhusasiavaltuutettu